

Marija Počivavšek

Špecerija, liker, malinov sok, žganje: en gros & en detail

Trgovanje z alkoholom in tobakom pred 2. svetovno vojno

Počivavšek Marija, prof. zgod., muzejska svetovalka,
Muzej novejšje zgodovine Celje, Prešernova ulica 17, SI –
3000 Celje, marija.pocivavsek@guest.arnes.si

339.37: 663.2+663.9"18/19"
663.2+663.9:339.37"18/19"

»ŠPECERIJA, LIKER, MALINOV SOK, ŽGANJE: EN
GROS & EN DETAIL«

Trgovanje z alkoholom in tobakom pred 2. svetovno vojno

Že obrtni red iz leta 1859 je trgovanje, tudi z alkoholom, uvrstil med proste (svobodne) obrti, točenje žganih pijač pa med koncesionirane. Z dopolnitvijo obrtnega reda leta 1883 pa so za trgovanje z alkoholom predvideli koncesije, obrtni zakon iz leta 1931 pa je za trgovinske obrti zahteval še dokazilo o izobrazbi (usposobljenosti). Sicer pa so v tem obdobju kar pogosto spreminjali predpise o zahtevanih pogojih za trgovanje z alkoholnimi pijačami; šlo je bodisi za zaprte ali odprte steklenice, bodisi za trgovino na veliko ali malo.

Med svetovnima vojnama je bila v Sloveniji, tako na podeželju kot tudi v mestih, najbolj zastopana trgovina z mešanim blagom. V tovrstnih trgovinah so se – poleg ostalih artiklov seveda – prodajale tudi alkoholne pijače, ki bi zadovoljile tudi marsikaterega današnjega potrošnika: vina, liker, brandy, ko-njak, rum, slivovka, brinjevec, tropinovec, droženka, višnjevec, borovničev, žganje, pivo. Alkoholne pijače so na drobno prodajali tudi v kioskih, branjarijah in komisijskih trgovinah. Obseg vinske trgovine, v veliki meri je bila to trgovina na debelo in drobno ali pa le na debelo, je znašal okrog 6 %. Poleg taks, ki so jih plačevali trgovci z alkoholnimi pijačami, je le-te v novonastali jugoslovanski državi doletelo še plačevanje trošarin; od alkoholnih pijač so bili s to državno in oblastno/banovinsko davščino obdavčeni žganje, vino, liker, rum in pivo.

Prodaja tobaka in tobačnih izdelkov je bila v Avstro-Ogrski državni monopol, posledično pa je bila natančno predpisana oddaja tobačnih zalog in trafik v zakup. Monopol države je proizvodnja tobaka in trgovina s tobakom bila tudi v Jugoslaviji; tobak je v tem času predstavljal tudi pomemben izvozni artikel. Zanimivo je, da se je gospodarska kriza odražala tudi na porabi tobačnih izdelkov: s krizo je drastično upadla poraba luksuznih in srednje kvalitetnih cigaret, močno pa narasla potrošnja cigaret slabše kvalitete; skupna poraba cigaret pa se je z gospodarsko krizo opazno povečala.

Ključne besede: trgovina, zgodovina trgovine, 20. stoletje, alkoholne pijače, trošarina, tobak, monopol

Počivavšek Marija, BA History, Museum Advisor,
Museum of Recent History Celje, Prešernova ulica 17, SI –
3000 Celje, marija.pocivavsek@guest.arnes.si

339.37: 663.2+663.9"18/19"
663.2+663.9:339.37"18/19"

“GROCERIES, LIQUEURS, RASPBERRY SYRUP,
SPIRITS: EN GROS & EN DETAIL”

Alcohol and Tobacco Trade before the Second World War

Handicraft regulations from as early as 1859 included trade and trade in alcohol among the tax-exempt crafts, while selling spirits was a licensed craft. With the amended handicraft regulations of 1883, trade in alcohol likewise became a licensed craft. The handicraft law of 1931 also required a mandatory training certificate for trade crafts. Regulations regarding requirements for the alcohol trade were often modified in that period - be it with regard to closed or open bottles, wholesale or retail trade.

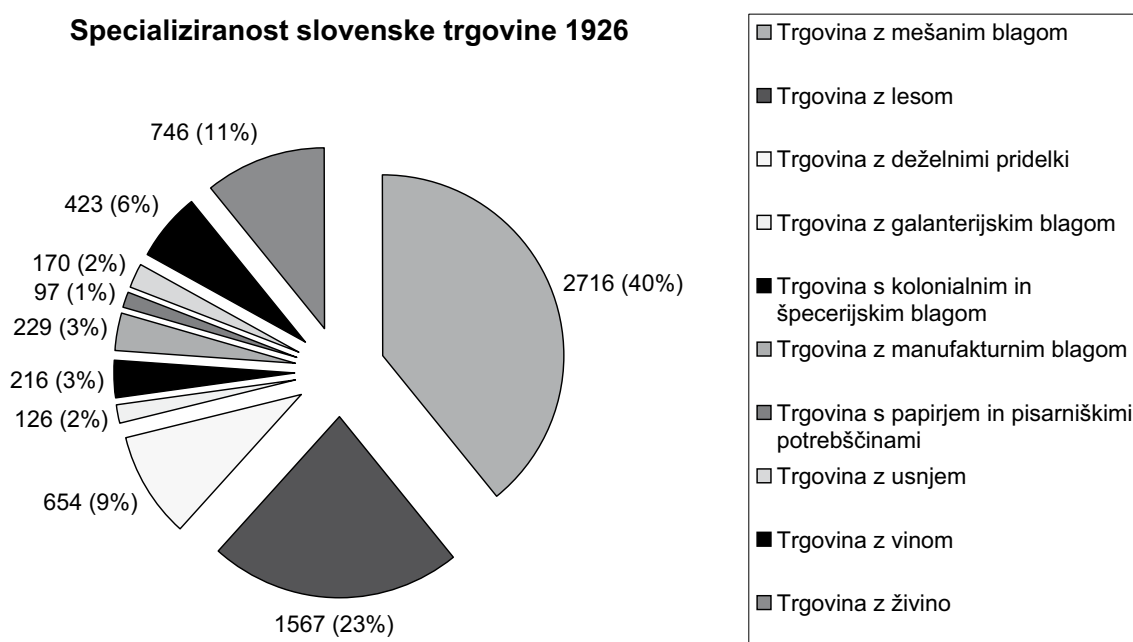
The most common type of trade between the world wars was trade in mixed goods, both in the countryside and in town. Among other articles, such stores also sold the kind of alcoholic beverages that would also please today's customers: wine, liqueur, brandy, cognac, rum, plum brandy, gin, grape skin brandy, wine lees spirit, maraschino, bilberry brandy, spirits and beer. Retail in alcoholic drinks also took place in kiosks, with costermongers and in commission sale shops. The extent of trade in wine, most of which was a combination of wholesale and retail or wholesale alone, amounted to about 6%. On top of the taxes, traders in alcoholic drinks had to pay an excise duty in the newly-founded Yugoslavia; the alcoholic drinks taxed under this state and provincial levy included spirits, wine, liqueur, rum and beer.

The Austro-Hungarian state had a monopoly on the sale of tobacco and tobacco products; consequently, the lease of kiosks and tobacco quotas was carefully regulated. The state retained a monopoly over production and sale of tobacco in Yugoslavia; tobacco at this time represented an important export product. Interestingly, the economic crisis was also reflected in the consumption of tobacco products: the crisis led to a drastic fall in the consumption of luxurious and medium quality cigarettes, while the consumption of lower quality cigarettes increased considerably; the total consumption of cigarettes increased considerably with the economic crisis.

Key words: trade, history of trade, 20th century, alcoholic drinks, excise duty, tobacco, monopoly

Na občnem zboru Zveze trgovskih gremijev na Ptujju leta 1926 je imel Ivan Mohorič obširno predavanje o gospodarskem položaju slovenskega trgovstva. Po pričakovanju je bila najbolj zastopana trgovina z mešanim blagom, ki je zlasti na podeželju predstavljala najbolj pogost tip trgovine, čeprav je bila tudi v mestih – kljub specializaciji trgovin po strokah – še vedno kar močno zastopana. Tako je bilo v Ljubljani še 147 tovrstnih trgovin, v Mariboru 95 in v Celju 33. Zelo številni so bili tudi t. i. »trgovinski maloobrabi«, kar 2.200 jih je bilo v Sloveniji: prodajalci živil, branjarije, prodajalci mleka, sadja ter kramarji in sejmarji. Relativno močna je bila v Sloveniji lesna trgovina, pa tudi trgovina s hmeljem, deželnimi pridelki in jajci. Sicer pa je leta 1926 slika trgovine¹ v slovenskem prostoru sledeča:

Specializiranost slovenske trgovine 1926

Po črki zakona

*Obrtni red z dne 20. 12. 1859*² je predvidel dve možnosti podelitve obrti: na osnovi prijave (proste oz. svobodne obrti) ali na osnovi koncesije. Trgovanje, tudi z alkoholom, je spadalo med proste obrti. Eventualne zadržke glede opravljanja obrti za duhovnike, redovnike, vojake ali deželno knežje uslužbenke pa so regulirali stanovski in službeni predpisi; tako je bilo npr. duhovnikom na Štajerskem prepovedano trgovati z vinom. Je pa omenjeni obrtni zakon gostinske obrti – za razliko od trgovskih – uvrstil med koncesionirane; med njimi je poleg ostalih (upravljanje prenočišč, priprava jedi, točenje kave ter drugih toplih in osvežilnih pijač, prirejanje dovoljenih iger) posebej definiral tudi *točenje žganih pijač razen žganja ter točenje žganja*.³ Vse te podzvrsti so lahko koncesionirali ločeno ali v različnih kombinacijah.

*Postava od 15. marcija 1883, s katero se obrtni red izpreminja in dopolnjuje*⁴, pa je obrti razdelil na svobodne, rokodelske ter koncesionirane (*dopuščane*). Trgovina je ostala med svobodnimi obrtmi, za trgovanje z alkoholom (*»gostilnice in pivnice ali krčme, točenje in na malo prodajanje žganih opojnih pijač, prodajanje in točenje umetnih vin in poluvina«*) pa je zakon tudi sedaj predvidel koncesije. Gostilničarske in krčmarske obrti so med drugim lahko pridobile koncesijo za *»pivo (ol), vino in sadjevec (vočno*

¹ Nova doba, 28. 4. 1927, št. 47.

² Zakon je stopil v veljavo 1. 5. 1860; glej: Aleksander Žižek, Zbirka obrtnih listin, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 1995, str. 115–137.

³ Obrtni red z dne 20. 12. 1859, § 28.

⁴ Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane (v nadaljevanju Državni zakonik), št. 39, 29. 3. 1883, str. 113–142.

Leto 1880.

415

Državni zakonik

za

kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane.

Kos XLI. — Izdan in razposlan dne 30. septembra 1880.

120.

Postava od 21. junija 1880,

o delanji in prodajanji vinu podobnih pijač.

S privolitvijo obeh zbornic državnega zbora ukazujem takó:

§. 1.

Delanje vinu podobnih pijač (samodelskega ali narejenega vina, kakor se navadno imenuje), takisto tudi delanje pijač iz grozdnega soka s pridatbo ali primesjo kake druge tvarine, katera ni namenjena edino v to, da se vino v kakovosti zboljša ali pa stanovitnejše naredi, nego služi v to, da se množina vinovitega izdelka poveča, sme se tedaj, kadar je izdelek določen v to da se prodá ali potoči, vršiti samo kot obrt pridobnini in dohodárini podvržen ter podpada določilom obrtnega reda.

Izimlje se delanje vina iz tropin (vinske patoke) in *vin piccolo* (*vinetto*), če je množina v klet djane take pijače utesnjena na lastno vinstvo in na lasten pridelek mošta.

Način ponarejanja vina je podrobno določal zakon iz leta 1880.

*vino) točiti; žgane opojne pijače točiti in na malo prodajati; umetna vina in poluvina točiti.*⁵ Točiti je v tedanjem jeziku pomenilo »dajati pijače sedečim in stoječim pivcem, ali v odprte posode takim, kateri prek ulic po-njo hodijo.«⁶ Kdor pa je imel dovoljenje za točenje pijače, je smel s pijačo tudi trgovati. Posameznik je imel lahko v istem kraju za točenje in maloprodajo alkoholnih pijač le eno dovoljenje (koncesijo), za ostale gostilničarske obrti pa največ dve dovoljenji – bodisi za izvrševanje, zakup (*štant*) ali nadomestno izvajanje. Zaželeno je bilo, da koncesionar sam izvaja obrt, le izjemo-

ma so dovolili zakup ali izvajanje po namestniku. So pa že takrat v prodajalnah in gostinskih obratih na vidnem mestu zahtevali cenik.

Novela k obrtnemu redu iz leta 1907⁷ v bistvenem ni spreminjala določil iz leta 1883; tudi tedaj je bila za izvajanje trgovinskih obrti potrebna koncesija, za prodajo opojnih pijač v zaprtih posodah pa je bil potreben še dodaten dokaz usposobljenosti.

⁵ Postava od 15. marta 1883..., § 16.

⁶ Prav tam, § 17.

⁷ Obrtni red, Državni zakonik št. 199, 16. 8. 1907, str. 757–822.

*Zakon o obrtih*⁸, ki ga je leta 1931 razglasil kralj Aleksander I., je, razumljivo, obrti definiral najboljše dotlej. Pod ta zakon je sodilo vsako redno in samostojno pridobitno delo, ki ni bilo prepovedano ali vključeno med izjeme, kot npr. državni monopol (tobak, sol, vžigalice, cigaretni papir, petrolej) in regalije (pošta, telegraf, telefon, kovnice denarja) ter dejavnost v zvezi orožjem in eksplozivnimi snovmi. Tokrat se je za izvajanje obrti zahtevalo bodisi pooblastilo bodisi dovoljenje (npr. za gostilniške obrti) občega upravnega oblastva, za nekatere (npr. trgovinske obrti) pa še dokazilo o izobrazbi. Po tem zakonu so za gostinske lokale v kopališčih, zdraviliščih ter klimatskih in turističnih krajih morali obvezno predpisati maksimalne tarife, ceniki pa so morali biti obešeni na vidnem kraju.

Opojne pijače

V trgovinah z mešanim blagom so se – poleg ostalih artiklov seveda – prodajale tudi alkoholne pijače: vina (domača in uvožena, odprta in v steklenicah), liker, brandy, konjak, rum, slivovka, brinjevec, tropinovec, droženka, višnjevec, borovničevcevec, žganje, pivo (češko/plzensko, madžarsko in bavarsko pred 1. svetovno vojno, med vojnoma pa Laško in Union, svetlo in črno, v sodih in steklenicah). Obseg vinske trgovine, v veliki meri je bila to trgovina na debelo in drobno (na veliko in malo) ali pa le na debelo, je znašal okrog 6 %. *»Vinske trgovine župan seveda ni imel več, se mu ni spodobilo, pa so me nekoč z Brega poslali po vino k Dalmatincu na trgu za minoritskim samostanom oziroma Starim piskrom. Pisal se je Meštrov, se mi zdi? Tri ali štiri prazne steklenice sem nesel v velikem cekarju. Velika in visoka stara vrata na vrhu dveh ali treh stopnic so bila bolj vhod v skladišče kakor v trgovino. Tam so mi napolnili steklenice, plačal sem mogoče kovača in pol ali pa še to ne, Dalmatinčevo vino je bilo poceni, ampak na dobrem glasu, drugače me kajpak ne bi bili poslali ponj.«*⁹

Takole se Miloš Mikeln kot deček spominja obiska v prodajalni z vinom malo pred drugo svetovno vojno. Že uvodoma smo videli, da so prodajo in točenje alkoholnih pijač načeloma regulirali obrtni zakoni, podrobneje pa so jih obravnavali podzakonski akti. Takšna je bila npr. zakonska definicija pri nas najbolj razširjene alkoholne pijače: *»Vino je pijača, napravljena z alkoholovim vretjem vinskega mošta ali iz zmečkanega (stlačenega) svežega grozdja (vinske drozge). Vinski mošt je iz svežega grozdja dobljena tekočina. Vino iz sadja, jagod in slada in pa medica se ne štejejo za*

⁸ Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, letnik II, št. 76, Ljubljana 2. 12. 1931.

⁹ Miloš Mikeln, *Mesto ob reki. Zgodbe mladih let iz knežjega mesta Celja*, Mohorjeva družba, Celje 2008, str. 17.

Specerei-, Colonial-,
Delicatessen- u. Mineral-
wasser-Handlung

Josef Polanetz

CILLI

Grazerstrasse.

Auswahl in in- u. aus-
ländischen Weinen,
sowie Slivowitz, Rum
und Cognac.

Niederlage von
Etters Fruchtsaft für Haustrunk.

En gros.

En détail.

Alois Walland

Cilli

Rathhausgasse.

Specerei-
und

Delicatessen-Handlung

Thee-, Rum-, Cognac-
Lager

Bouteillen-Weine und Champagner.

Izbor alkoholnih pijač v špecerijskih trgovinah. Vir:
Führer durch Cilli und Umgebung, Celje 1901.

vino v smislu tega zakona.«¹⁰ V vino, namenjeno prodaji, je bilo brez dovoljenja politične oblasti prepovedano dodajati tudi sladkor, razen v sladka (desertna), peneča in aromatizirana vina, v kateri so lahko primešali čisti trsni ali repni sladkor, rozine ali korinte, arome in začimbe, lahko pa so dodali tudi alkohol, do največ 22,5 % skupne alkoholne stopnje. Za kontrolo in nadzor po obratovalnicah (kletih, trgovinah, krčmah) so bili zadolženi strokovno izobraženi in zapriseženi državni kletni nadzorniki, podrejeni politični deželni oblasti in poljedelskemu ministrstvu. Zaradi pogostih poskusov ponarejanja vina so celo zakonsko omogočali izdelavo vinu podobnih pijač¹¹ (*samodelskega ali narejenega vina*) ter izdelavo pijač iz grozdnega soka s primesmi drugih snovi; tovrstna dejavnost je sodila, če je bil produkt namenjen prodaji, med obrti. Izjema je bilo le delanje vina iz tropin (*vinske patoke*) in *vin piccolo* (*vinetto*), če je bila količina pijače omejena na lastno vinarstvo in na lasten pridelek mošta. Vinu podobne pijače se tako niso smele niti prodajati niti točiti pod imenom »vino«. Če bi obrtne oblasti ugotovile, da so vinu podobne pijače zdravju škodljive, bi le-te uničile na stroške izdelovalca, ob ponovitvi prestopka pa bi se poleg globe ali zaporne kazni pijača zasegla v korist ubogih tiste občine, v kateri je bil prestopok storjen.

Poleg vina je bilo med alkoholnimi pijačami že pred prvo svetovno vojno kar dosti razširjeno tudi pivo. Hmelj so začeli gojiti pri nas v Savinjski dolini v 2. polovici 19. stoletja. Leta 1912 so v Avstriji zvarili 21,63 milijonov hl piva; po količini je bila na prvem mestu meščanska pivovarna v Plznu, za njo Dreherjeva pivovarna v Budimpešti, pivovarna v Smihovu, Dreherjeva pivovarna v Schwechatu ter Mautnerjeva pivovarna na Dunaju.¹² Pred 1. svetovno vojno je bila na Slovenskem s hmeljem zasajena površina 600 ha, leta 1920 že 1.150 ha, leta 1925 pa 3.300 ha. Od leta 1926 se je produkcija hmelja zelo povečala. Leta 1926 je bila zasajena površina 4.530 ha, ki je dala 31.050 metrskih stotov hmelja, dve leti pozneje pa so hmeljniki obsegali že 8.921 ha s produkcijo 52.338 metrskih stotov. So pa ob tem izjemno padle cene hmelja:

¹⁰ Zakon z dne 12. aprila 1907 o prometu z vinom, vinskim moštom in vinsko drozgo, Državni zakonik št. 210, 31. 8. 1907, str. 843–846.

¹¹ Postava od 21. junija 1880 o delanju in prodajanju vinu podobnih pijač, Državni zakonik št. 120, 30. 9. 1880, str. 415–416.

¹² Slovenski trgovski vestnik, 1913, št. 8, str. 95.

Delikatessen-Handlung, Wein-, Bier- und Frühstüsstube G. B. Zamparutti

Bahnhofgasse Nr. 2 **CILLI** Bahnhofgasse Nr. 2
Spezial-Geschäft für alle Sorten von in- und ausländ.
Delikatessen, sowie in- und ausländische Flaschen-, Tisch-
und Tafelweine, sowie Rum und verschiedene Liköre.
Ausföhrk von Göher Märzenbier.

Echte Prager u. St. Danieler Schinken, Wr.-Neustädter
Würste, ausgezeichnete verschiedene Käse, Salami etc.
Fisch- u. Fleischkonserven. Frische Seefische.

Ponudba alkohola v delikatesni trgovini. Vir: Führer durch Cilli
und Umgebung, Celje 1912.

leta 1923 je stal 1 kg hmelja 130 din, leta 1925 100 din, dve leti kasneje 30 din, leta 1928 20 din, leta 1929 pa celo 8 din. Naše hmeljarstvo je torej kljub veliki produkciji konec dvajsetih let zajela izjemno težka kriza.¹³

Kdor je smel točiti in na malo prodajati alkoholne pijače, je smel imeti tudi navadno trgovino z njimi. Trgovina z žganimi opojnimi pijačami v zaprtih posodah (zamašenih sodih in zapečatenih steklenicah) je bila po zakonu¹⁴, pod katerega se je v Schönbrunnu podpisal cesar Franc Jožef, prosta obrt; nasprotno pa je bilo za točenje in maloprodajo v odprtih posodah potrebno dovoljenje (koncesija) oblasti, pa tudi kupljene pijače se ni smelo popiti v prodajnih prostorih. Prosilec za koncesijo je – poleg splošnih pogojev – moral biti »zanesljiv in neoporečen ali brezmadežen človek«; koncesije ni dobil tisti, kdor bi lahko »obrt zlorabil, potuho dajoč igri, tatvine skrivanju, nenravnosti ali pijanstvu«. Obrtni red iz leta 1907¹⁵ je v § 38 tudi določal, da sodi detajlna trgovina z žganimi opojnimi pijačami (žganje v zaprtih steklenicah) med pridržane predmete: kdor je želel prodajati žganje na drobno, je potreboval sposobnostni dokaz; enako je veljalo za trgovine z mešanim, špecerijskim, kolonialnim in materialnim blagom. Od prodaje alkohola v zaprtih posodah velikosti enega litra ali

¹³ Trgovski tovariš, 1929, št. 11.

¹⁴ Postava od 23. junija 1881, o trgovini z žganimi in opojnimi pijačami in o istih točenji ter na malo prodajanji, Državni zakonik št. 62, 30. 6. 1881, str. 223–227.

¹⁵ Obrtni red, Državni zakonik št. 199, 16. 8. 1907, str. 770.

Leto 1881.

223

Državni zakonik

za

kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane.

Kos XXVII. — Izdan in razposlan dne 30. junija 1881.

62.

Postava od 23. junija 1881,

o trgovini z žganimi opojnimi pijačami in o istih točenji ter na malo prodajanji.

S privolitvijo obeh zbornic državnega zbora ukazujem takó :

§. 1.

Trgovina z žganimi opojnimi tekočinami, ki so brez primesi ali s kako primesjo za pijačo (spirit ali žesta, žganje, rozolj, rum, likér in t.), v zaprtih posodah, bodi jih kolikor koli, prost je obrt; a kdor nasproti hoče omenjene tekočine po obrtno točiti, in tako tudi po obrtno na malo prodajati jih, potrebuje dopustila ali koncesije od oblastva.

Kdor dobode dopustilo, take tekočine točiti, ta ima pravico, dajati jih sedejim ali stoječim pivcem ali čez ulice v odprtih posodah in to v kateri koli, tudi najmanjši množini.

Kdor dobode dopustilo, v zmislu te postave omenjene tekočine na malo prodajati, ima pravico, prodajati jih v odprtih (nezamašenih) posodah, vendar samó po osmini litra najmanj in s tem utesnjlom, da prodajavec ne sme dopuščati, da bi se podane pijače používale v prostorijah, kjer je on gospodar.

Kdor ima pravico, omenjene tekočine točiti in na malo prodajati, sme tudi navadno trgovino z istimi imeti.

Pod zaprtimi posodami razumevajo se sodci zamašeni takó, kakor je v trgovanji navadno, in pa zapečatené steklenice (flaše).

Trgovina z alkoholnimi pijačami je sodila med proste obrti, v kolikor so jih prodajali v zaprtih steklenicah.

Leto 1899.

109

Državni zakonik

za

kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru.

Kos XXVII. — Izdan in razposlan dne 8. aprila 1899.

Vsebina: Št. 64. Ukaz o uredbi trgovine s pivom v steklenicah.

64.

Ukaz ministrstev za trgovino in notranje stvari z dne 30. marca 1899. l.

o uredbi trgovine s pivom v steklenicah.

Da se uredi obrtniška trgovina s pivom v zamašenih steklenicah, ukazuje trgovinsko ministrstvo v porazumu z ministrstvom za notranje stvari na podstavi §. 24 obrtnega reda (zakon z dne 15. marca 1883. l. [drž. zak. št. 39]) in zakona z dne 4. julija 1896. l. (drž. zak. št. 205) tako:

§. 3.

Pivovarji, potem gostilničarski in krčmarski obrtniki, ki imajo pravico za točenje piva (§. 16, lit. c obrtnega reda) so že vsled svoje obrtne pravice opravičeni, potakati pivo, ne da bi bilo treba dobiti v §. 1 omenjeno dopustilo.

§. 4.

Dolžnosti gledé pripravnega prostora, v katerem se potaka pivo v steklenice, in gledé tega, da imajo oprave in sredstva, potrebna za umno obrtovanje (§. 2), zadeva razen prosilcev za podelitev v §. 1 imenovanega dopušččenega obrta vse tiste obrtnike, ki potakajo ali hočejo v bodoče potakati pivo v steklenice.

Prodajo piva v zaprtih steklenicah je reguliral poseben zakon.

manj je bilo potrebno plačevati posebno davščino, točilni davek. Le-ta se je plačeval dvakrat letno, višina pa je bila odvisna od števila prebivalcev v kraju, v katerem je bila točilnica/trgovina. Tega davka so bile oproščene točilnice in prodajalnice v vojaških taborih, v lekarnah (alkohol kot zdravilo!) ter v planinskih kočah.¹⁶

Tako trgovina z vinom kot tudi s pivom – oboje v zaprtih steklenicah – sta šteli za prosto

obrt. Pri tem so veliko pozornosti posvečali temu, na kakšen način morajo biti steklenice zaprte, ko je govora o trgovini z vinom/pivom v zaprtih steklenicah in ne npr. o vinotočih. Obveljalo je mnenje, da se v trgovini z vinom v steklenicah šteje za običajne tiste zapore na steklenicah oz. buteljkah, »kadar zamašek, potisnjen v grlo steklenice ne pre-sega roba steklenice in je preko zamaška čez vrh steklenice ali pritrdjena kapica iz pločvine ali papirja ali pa je steklenica s pečatnim voskom zapečaten.

¹⁶ Slovenski trgovski vestnik, 1914, št. 8, str. 95.

*Firme poočiti na kapici ni potrebno.*¹⁷ Trgovec z vinom v zaprtih steklenicah je moral imeti vino že pripravljeno v steklenicah, zaprtih na prej omenjen način. Za trgovino z vinom v zaprtih steklenicah je bilo tudi značilno, da je bila steklenica vedno last trgovca in ne kupca ter da se je prodajalo vino s steklenico vred. Pri prej omenjenem primeru z Mikelnom pri Meštrovu torej ni šlo za tovrstno vinsko trgovino, ampak bi lahko zanjo veljalo: »Ako pa trgovec z vinom v zaprtih steklenicah odtoči strankam vino šele v njih prisotnosti ob vsakokratni prodaji v steklenice, ki so last strank, prestopi mejo svojih obrtnih pravic, kajti tak način prodaje ni več trgovina v zaprtih steklenicah, marveč je vinotoč čez ulico.«¹⁸ Tudi trgovina s pivom v steklenicah je spadala med svobodne obrti, vendar pa je bila zanjo potrebna prijava obrtnim oblastem; izjeme so bili pivovarji ter gostilničarji in krčmarji, ki so imeli pravico do točenja piva. »Za zaprte posode (§ 17 obrtnega reda) je v prodaji piva v steklenicah smatrati le take steklenice, v kojih vrat je probkov zamašek, ki nosi ime oz. firmo upravičenega potakalca (= pretočevalca) natančno vžgano, tesno in tako potisnjen, da ležita njegova zunanja plošča in rob glave steklenice približno v eni ravnini. Steklenic s tako zvanim patentnim zatvorom, pri katerem služi porcelanast zamašek, ovit s kavčukom, na pregibnem locnju iz žice za zatvor steklenice, v prodaji piva v steklenicah tudi tedaj ni smatrati za zaprte posode v smislu § 17 obrtnega reda, če je ta zatvor ali njega ovoj zvezan z glavo steklenice. Tudi ni dopuščeno, za prodajo piva v steklenicah porabljati steklenice, ki so imele takozvani patentni zatvor, ali na katerih je poleg zatvora, ki je predpisan, še kak patentni zatvor.«¹⁹ Raba steklenic s t. i. patentno zaporo je bila dovoljena samo gostilničarjem in krčmarjem, ki so imeli pravico do točenja piva v prometu s konsumentami, oz. pivovarjem v prometu z gostilničarji in krčmarji.²⁰

Do leta 1924 je finančno ravnateljstvo v Mariboru z različno višino taks ločevalo trgovce, ki prodajajo pijače v odprtih ali zaprtih steklenicah čez ulico, od tistih, ki točijo alkoholne pijače v po-

Izdelava in prodaja alkoholnih pijač na malo in veliko. Vir: Adresar za Slovenijo 1923, Ljubljana 1923.

slovnih prostorih stoječim gostom. Generalna direkcija posrednih davkov je tedaj z dvema odlokom predpisala, da se mora trgovcem, ki točijo alkoholne pijače, od leta 1925 dalje predpisati novo, višjo takso ne glede na to, ali točijo ti alkoholne pijače v odprtih ali zaprtih steklenicah čez ulico ali pa stoječim gostom v poslovnih prostorih. Ker se odslej zlasti malim trgovcem na deželi ni več izplačalo prodajati alkoholnih pijač, saj v celem letu niso zaslužili 1500–3000 din (toliko je znašala letna taksa), so konec leta 1924 v večjem številu odjavljali pravico točenja alkoholnih pijač. Vsak trgovec pa je ne glede na to odjavo smel še naprej prodajati alkoholne pijače v originalnih zaprtih steklenicah na trgovski način; če teh steklenic ni polnil sam in jih za prodajo tudi ni odpiral, je tudi vnaprej tovrstna prodaja alkohola ostajala prosta omenjene takse.²¹

Tako trgovci kot tudi gostilničarji so pogosto nasprotovali temu, da bi razen njih smeli tudi drugi prodajati opojne pijače. Poleg tega je obrtna novela leta 1907 uvedla sposobnostni dokaz kot pogoj za izvrševanje trgovine s kolonialnim, špecerijskim materialnim in mešanim blagom (§ 38); to pomeni, da ni smel nihče brez dokazila o

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ Postava od 23. junija 1881, o trgovini z žganimi in opojnimi pijačami in o istih točenju ter na malo prodajanji, Državni zakonik št. 62, 30. 6. 1881, §8 in §9.

²⁰ Ukaz ministrstev za trgovino in notranje stvari z dne 30. marca 1899 o uredbi trgovine s pivom v steklenicah, Državni zakonik št. 64, 8. 4. 1899, str. 109–110.

²¹ Nova doba, 18. 12. 1924, št. 143.

Celje, 26. VIII. 1939.

Franc Zangger

CELJE

Brzjavlj: ZANGGER, CELJE.
Telefon interurban št. 29
Ustanovljena 1859

CENIK

POGOJI: Naročila se izvršujejo iz mojih skladišč v Celju. Vse cene so brezobvezne in se razumejo za odjem originalnih zabojev: pri manjšem odjemu so cene nekaj višje. Vozni list Din 2-50 zaračunam kod predujem! Pošiljatve se pri oddaji na kolodvor uradno pretehtajo in se za primanjkljaj, ki naslane med potjo nič ne odobri. Roba se pošilja na račun in nevarnost kupca. Računi so plačljivi takoj z 1% popustom razen soli, vžigalic, sladkorja ter petroleja, bencina in špirta, ali v 30 dneh brez odbitka. Pri kasnejši poravnavi se računajo bančne obresti. Nepoznanim naročnikom se pošilja proti povzelju ali plačilu v naprej. Plača in toži se v Celju.

V teh cenah je banovinska trošarina že vračunana. Brez banov. trošarine se zniža cena za lt. % Din 5-.

Vrsta	odprto blago v sodih od 30 l naprej za liter Din	v steklenicah				
		1.4 l	1 l	0.5 l	0.25 l	0.1 l
		Din	Din	Din	Din	Din
* Slivovka I 40%						
" prist. 40%						
" " 45%						
Sadno žganje prist.						
" " 40%						
Rum 40%						
" 45%						
" 50%						
Droženka 40%						
Droženka pristna 45%						
Pelinkovec sladki in grenki						
Chartreuse in Maraschino						
Hrušovec in Šamostanski						
Kumnov liker						
Oranžev "						
Vaniljev "						
Brinjevec 40%						
" 45% pristni						
Pristno vinsko žganje 40% odprto blago liter						
v steklenicah litrov	0.7	0.35		0.20		
Din						
Medicinalni brandy						
40% odprto blago v sodih od 30 l naprej za liter						
v steklenicah litrov	0.7	0.35		0.20		
Din						

POGOJI: Cene se razumejo brezobvezno vključivo državne in banovinske trošarine, davek na luksuz in skupni davek na poslovni promet v mojih sodih, ki se posodijo in se morejo frco vrniti.

PLAČILNI POGOJI: 30 dni z 2% odbitka ali 60 dni brez odbitka.

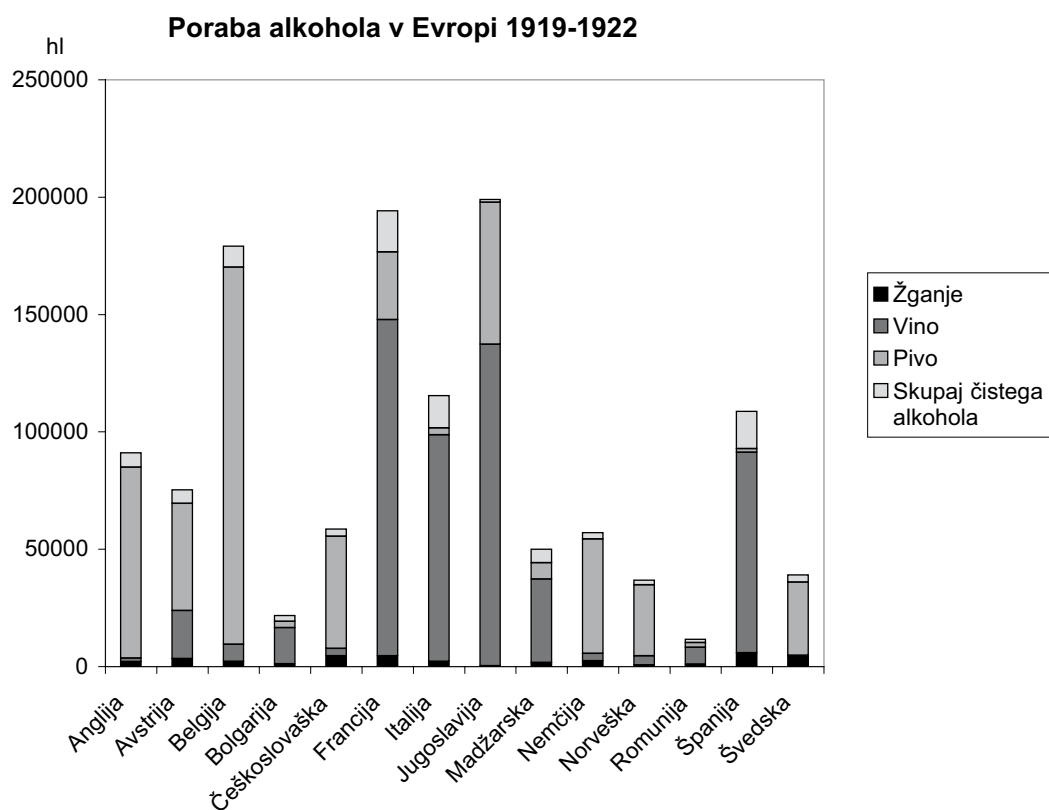
Po konkurenčni ceni!

Cenik trgovine Zangger.
Vir: Muzej novejšje
zgodbine Celje.

predpisani usposobljenosti izvajati omenjenih obrti. V zakonu sicer ni bilo izrecno rečeno, da bi tudi za detajlno prodajo žganih opojnih pijač v trgovsko zapečatenih steklenicah bilo potrebno dokazilo sposobnosti; toda če ti artikli niso bili izrecno omenjeni v zakonu, to še ni pomenilo, da se sposobnostni dokaz ni nanašal tudi nanje, ampak je bilo to le razširjanje obsega pravic dotične detajlne trgovske obrti. Tako je bilo tudi mnenje upravnega sodišča, ki je leta 1914 razsodilo, da je za prodajo žganih opojnih pijač prav tako potreben sposobnostni dokaz kakor npr. za prodajo sladkorja, čaja, kave, začimb itd.²² Leta 1920 pa so naredili izjemo: trgovina z vinom na debelo odtlej ni bila več podvržena dokazu usposobljenosti in koncesiji; ta sprememba je stopila v veljavo z naredbo deželne vlade o agenturnih in komisijah.²³

Po končani prvi svetovni vojni je bil izvoz vina z vsega upravnega ozemlja Narodne vlade SHS v Ljubljani sprva dovoljen brez omejitev,²⁴ od jeseni 1919 pa so izvoz vina in žganja, pa tudi sirka, vinskih drož in mandeljnov, dovoljevali le »proti zdravi valuti«²⁵; leta 1920 je namreč finančni minister odredil, da sme centrala za plačila v inozemstvu do preklica dovoliti izvoz vina, žganja, marmelade, južnega sadja itd., če je zagotovljeno plačilo v tujih valutah, izvzemši avstrijske in madžarske krone.²⁶

Alkohol, že v tistem času deklariran kot največje socialno zlo, je namreč po drugi strani – v narodnem gospodarstvu namreč – igral pomembno vlogo. Mednarodni urad za boj proti alkoholu v Lausanni je tako zbral statistične podatke o proizvodnji, uvozu in izvozu alkoholnih pijač v posameznih državah v obdobju 1919–1922. Na podlagi teh podatkov je urad izračunal porabo alkohola v posameznih državah.²⁷

²² Slovenski trgovski vestnik, 1914, št. 12, str. 144.

²³ Nova doba, 3. 6. 1920, št. 68.

²⁴ Slovenski trgovski vestnik, 1919 št. 1, str. 4.

²⁵ Narodnogospodarski vestnik, 1919, št. 10, str. 92.

²⁶ Nova doba, 3. 6. 1920, št. 68.

²⁷ Trgovski tovariš, 1925, št. 10.

Iz teh podatkov je razbrati, da so največ žganja popili Španci, najmanj pa Jugoslovani. Vina so popili največ v Franciji (povprečno 143 litrov na osebo; ob upoštevanju, da popijejo ženske dvakrat manj alkohola kot moški in če so odšteli otroke do 15 let, potem je vsak francoski moški letno popil 286 litrov vina, ali dnevno dobrega $\frac{3}{4}$ litra), takoj za njo pa v Jugoslaviji; malo vina se je popilo v Angliji in na Švedskem. Piva se je največ popilo v Belgiji (323 litrov na osebo), zatem v Angliji, Nemčiji, Češkoslovaški in Avstriji. Skupna poraba alkohola je bila najvišja v južni Evropi: Franciji, Italiji in Španiji, kjer je tudi najbolj razvito vinogradništvo (in kjer je deloma primanjkovalo pitne vode). Na zadnjih mestih med porabniki alkoholnih pijač so bile Norveška, Romunija in Jugoslavija. *Trgovski tovariš* je ob rob tej statistiki zapisal: »Kar se nas Jugoslovani tiče, bo to pomota, ker na žalost ne spadamo med abstinentne narode. Kajti v naših južnih krajih se popije mnogo žganja, v ostalih pa je vino zelo priljubljeno. No, Slovenci gotovo ne spadamo med abstimente! – Gospodje v Lausani so se to pot zmotili, ali pa so dali Jugoslavijo na poslednje mesto – iz stare navade, kar se zgodi običajno, kadar nas v kateremkoli oziru vzporejujejo z drugimi državami.«²⁸ Koliko alkohola se je pravzaprav popilo v naši državi? *Prerod*, list za treznost in zdravje, je leta 1925 zapisal: »Glasom statistike se popije v naši državi letno 204 milijone litrov vina, 312 milijonov litrov piva in 66 milijonov litrov žganja; v teh pijačah je 55,656.000 litrov čistega alkohola. Radi uživanja alkoholnih pijač in plavih ponedeljkov izgubimo letno 8 milijard in 104 milijone dinarjev. Ako bi se tvarine (grozdje, sadje, žito, krompir itd) ne predelovale v alkohol, temveč v sladkor, bi ga producirali letno 62 milijonov kilogramov. Vsak Jugoslovan popije povprečno letno 17,03 l vina, 25 l piva in 5,5 l žganja. Na posledicah alkohola umrje dnevno v Jugoslaviji 500 oseb, t.j. letno 183.000 ljudi, kar predstavlja zopet izgubo 1,7 milijard dinarjev. Strašne številke! To so grozna dejstva. Zdaj vidimo vlogo, ki jo igra alkohol v narodnem gospodarstvu, njegov pogubonosni vpliv na narodovo blagostanje in zdravje. Kaj vse bi se dalo doseči z milijoni, ki jih poženejo ljudje po grlu!«²⁹

V vinorodnih krajih Jugoslavije, predvsem v Dalmaciji, Banatu, Sremu, severni Srbiji in Sloveniji so letno pridelali nad 4 milijone hl vina.

²⁸ Prav tam.

²⁹ Prav tam.

LIKER - MALINOV SOK
BRANDY - RUM - ŽGANJE
F. S. LUKAS
CELJE NA DELIKO!

Proizvodnja žganja in likerjev.
Vir: Celjski izvestitelj, št. 1, Celje 1936.

Jugoslovanska vina so imela do prevrata na obsežnem enotnem carinskem teritoriju avstro-ogrske monarhije v velikih mestih in industrijskih krajih obširno konzumno tržišče, ki pa so jih s prevratom izgubili. Izvoz v te novonastale države je ovirala visoka uvozna carina, po drugi strani pa tudi konkurenca cenениh italijanskih in francoskih vin – njihova konkurenca je bila pred prevratom zaradi prohibicijske uvozne carine izključena.³⁰ Kljub omenjenim težavam pa je bil izvoz še vedno prisoten. Za primerjavo: od septembra 1925 do septembra 1926 je Jugoslavija izvozila 300 vagonov grozdja (v vrednosti 9,000.000 dinarjev), 250 vagonov vina (v vrednosti 50,000.000 dinarjev in 100 vagonov špirta (v vrednosti 16,000.000 dinarjev).³¹ Leta 1939 so bila jugoslovanska vina celo razstavljena v nemškem kopališču Kreuznach v Porenju.³²

V dvajsetih letih 20. stoletja je potrošnja vina v Sloveniji znatno upadla, in sicer najbolj v steklenicah (od 99.900 hl v letu 1924 na 53.900 hl leta 1928).³³ Ne oziraje se na to, se je konec dvajsetih let v Jugoslaviji letno konzumiralo 62 milijonov litrov žganja, 100 milijonov litrov piva, 358 milijonov litrov vina in 40 milijonov litrov likerjev – skupaj torej 560 milijonov litrov alkohola v vrednosti 7.820.000.000 dinarjev, kar je predstavljalo več kot polovico državnega proračuna. Glede tega je bila Jugoslavija na šestem mestu na svetu, pred njo so bile le Francija, Španija, Italija, Švica in Belgija.³⁴

Leta 1932 je po podatkih ministrstva za kmetijstvo znašal pridelek vina v jugoslovanski državi 4,287.138 hl (na 209.403 ha površine):³⁵

³⁰ Ivan Mohorič, *Gospodarstvo Jugoslavije in njegovi odnosi do inozemstva*, *Trgovski tovariš*, 1928, št. 7, str. 142.

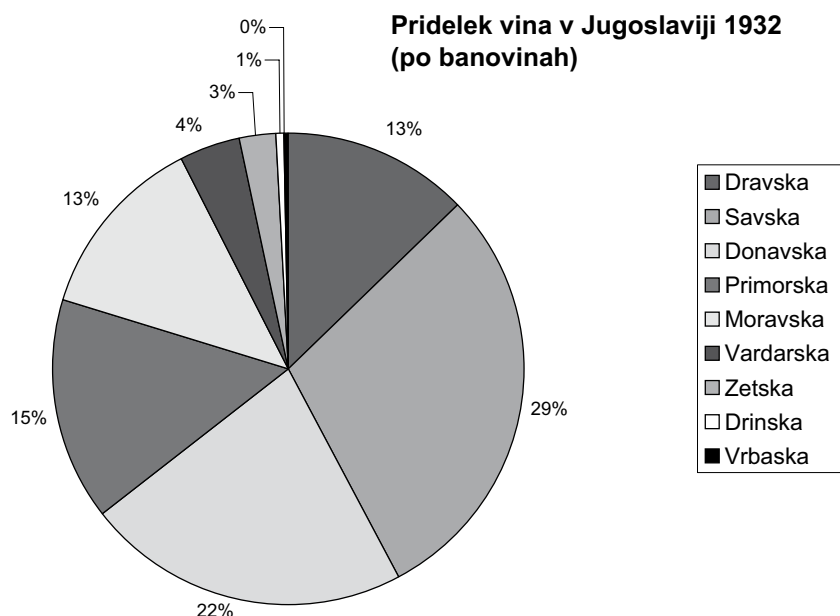
³¹ *Trgovski tovariš*, 1925, št. 10.

³² *Trgovski tovariš*, 1939, št. 7–8.

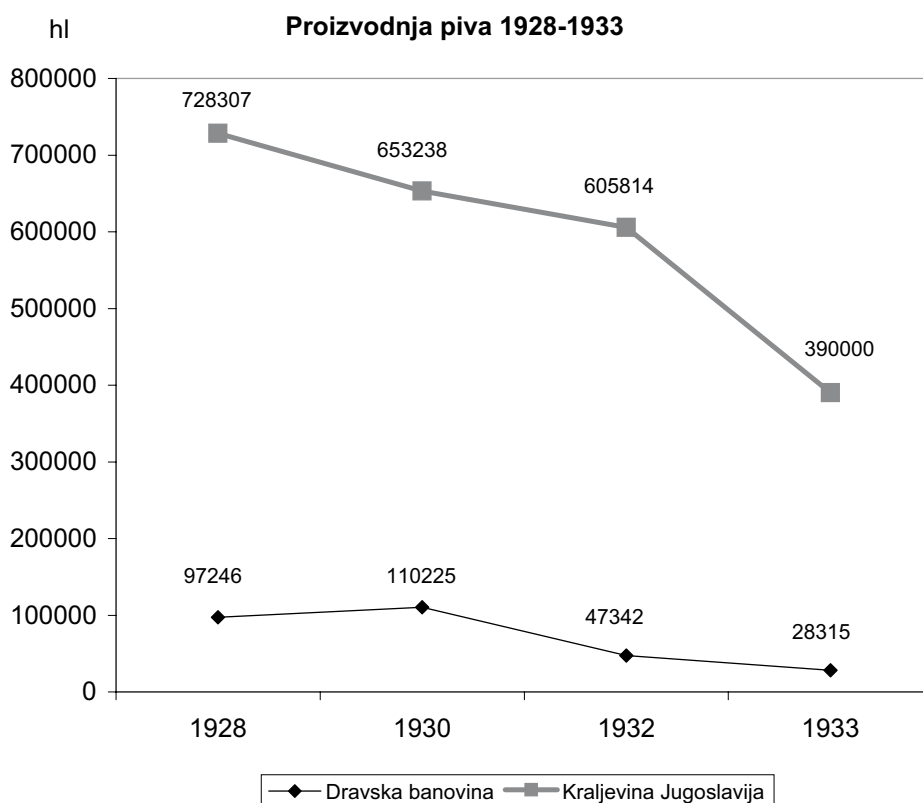
³³ *Trgovski tovariš*, 1929, št. 11.

³⁴ *Trgovski tovariš*, 1930, št. 7–8.

³⁵ *Trgovski tovariš*, 1933, št. 5.

Prebivalstvo je – zaradi nizke cene (gospodarska kriza!) – pilo pretežno vino, in tudi zato je proizvodnja piva v Dravski banovini v začetku tridesetih let močno upadla; podobno je bilo tudi v ostalih banovinah.³⁶

Alkoholne pijače so, kot smo videli že zgoraj, prodajali na različne načine in v različnih vrstah trgovin. Poglejmo v Celje: nekateri izdelovalci opojnih pijač so to dejavnost kombinirali s trgovino z mešanim blagom (Ravnihar, Kolenc A. nasl.), drugi (Bezenšek, Celjska vinara, Matković, Prva celjska

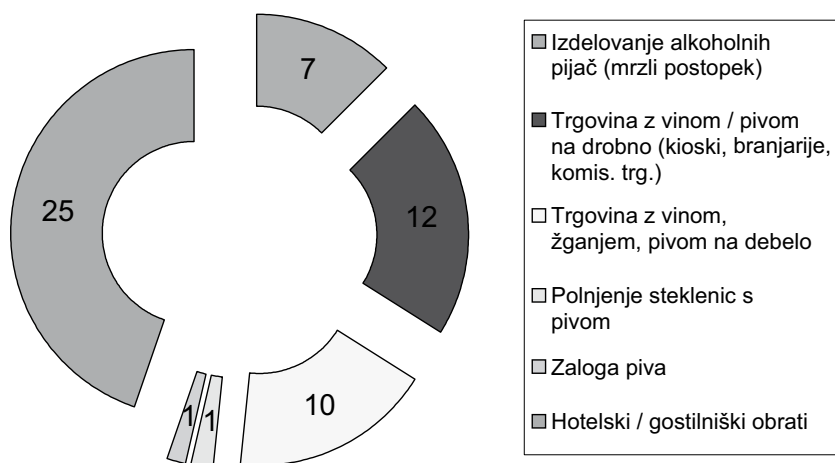
³⁶ *Trgovski tovariš*, 1934, št. 6–7.

vinarna Tramschag, Lukas, Petriček, Socher, Skoberne) pa s prodajo alkohola na debelo. Tvrdka Diehl & Comp. je npr. takole oglaševala svojo veležganjarno sadja, vina, brinja, jerebine, borovnic: »*Pristen, domač borovničar je najboljše sredstvo proti griži. Dobi se pri veležganjarni sadja R. Diehl v Celju. Oddaja se samo trgovcem od 30 l naprej.*«³⁷ Ali pa brata Molan: »*Sadjevec, liter K 3.80, od 56 litrov naprej, kakor tudi najboljša raznovrstna dalmatinska vina se dobe v vinski trgovini bratov Molan.*«³⁸

Opojne pijače so na drobno (v steklenicah) pogosto prodajali bodisi v kioskih in branjarjih (s slaščicami, južnim sadjem, pokalicami ter galanterijo), bodisi v obliki komisijskih trgovin. Trgovina z vinom v zaprtih steklenicah ni bila redko združena s prodajo delikates, kruha in peciva; točenje žganja je bilo v enem primeru združeno celo s pekarno (Kirbiš). Trgovci z vinom na debelo pa običajno niso trgovali z ostalimi alkoholnimi pijačami, prej z dalmatinskimi produkti, če so vino nabavljali v Dalmaciji (Matković & Comp.). Seveda pa so tudi vinske trgovine vznikale in se zapirale bodisi kot rezultat lastne uspešnosti/neuspešnosti, bodisi zunanjih dejavnikov (npr. gospodarske krize): »*Kakor mu je vinska trgovina spočetka dobro šla, prodajal je pitna namizna vina daleč pod cenami, po katerih so ponujali svoja štajerski vinogradniki, in je naglo večal promet, se je potem prenapel: kupil je v Petrovčah, prvi postaji savinjske železnice sedem kilometrov od Celja, lepo posestvo z desetimi hektarji njiv in travnikov, skoraj na polovici njiv je stal roden zdrav hmelj. Kupil je bil od upokojenega avstrijskega majorja, ki kakor že poprej bivši lastnik celjske dolge hiše z veliko kletjo na Bregu 9 tudi ni mogel zdržati v novi nenemški in necesarski in sploh nič po njegovem okusu urejeni državi in je prodajal poceni, ampak ker je bilo zemlje kar dosti in gospodarska poslopja velika, za še vedno lep kup denarja. Spet je najel velika posojila. Potem pa nenadoma tudi cenena belokranjska vina niso več našla pravih kupcev. V kleti so se mu kisala, da je zaudarjalo po Bregu. Zaudarjalo je po bankrotu.*«³⁹

Za leto 1935 izkazujejo statistični podatki za mesto Celje sledeče stanje obratov⁴⁰, ki so se ukvarjali z vinsko (pivsko) trgovino ali s točenjem vina (piva):

Trgovina z alkoholnimi pijačami v Celju

Za slovenski prostor pa so glede obsega in zastopanosti specializiranih trgovin in obrtnih obratov ter industrije za konec dvajsetih let 20. stoletja na voljo zelo podrobni statistični podatki, ki jih je po posameznih davčnih okrajih zbrala Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani.⁴¹ V tej analizi sta bili prodaja vina in piva obravnavani kot trgovinski dejavnosti, medtem ko je polnjenje piva v steklenice sodilo med obrtne dejavnosti:

³⁷ Nova doba, 1919.

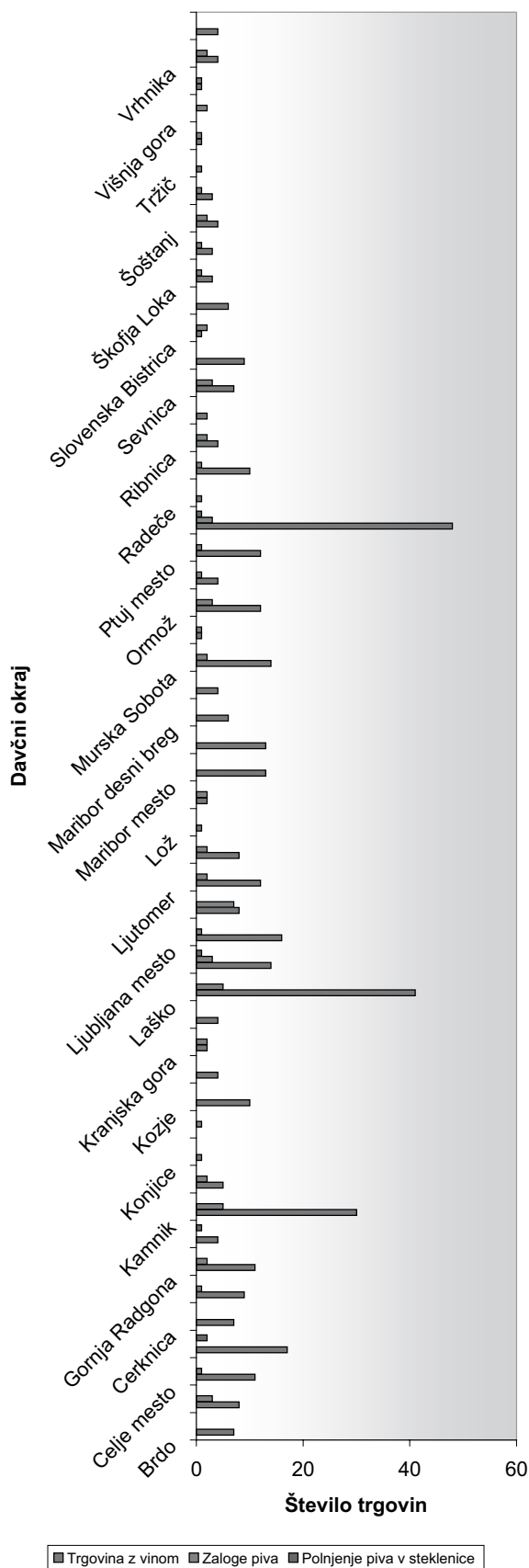
³⁸ Nova doba, 1920.

³⁹ Miloš Mikeln, Veliki voz. Knjižna zadruga, Ljubljana 1995, str. 96.

⁴⁰ Zgodovinski arhiv Celje 24, Mestna občina Celje (1850-1941), E 190/35.

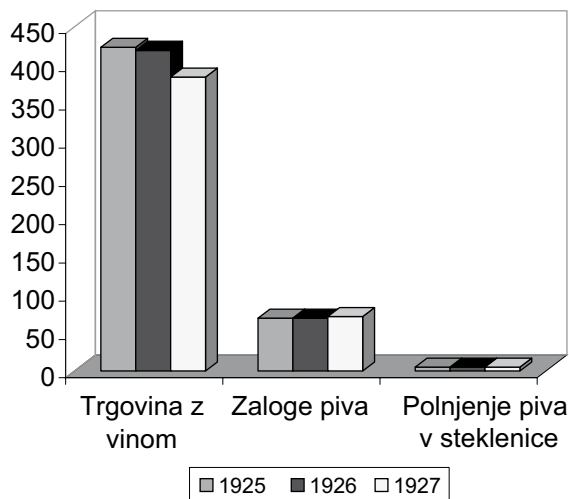
⁴¹ Gradivo za statistiko trgovine, obrta in industrije v Sloveniji (ur. Fran Windischer), izdala Zbornica za TOI, Ljubljana 1929.

Trgovina z vinom in pivom v Sloveniji

Če primerjamo gibanje števila trgovin oz. obrtnih obratov, ki so se med leti 1925 in 1927 ukvarjali z omenjeno dejavnostjo, lahko opazimo rahel padec števila vinskih trgovin, zelo rahel porast pivskih zalog, medtem ko je število polnilnic piva (obrti obrati) v teh letih ostalo nespremenjeno:⁴²

Gibanje trgovin z vinom in pivom

Za vse te prodajalce alkoholnih pijač je veljal enak obratovalni čas kot za ostale trgovske obrate. Le v naseljih z manj kot 5.000 prebivalci se alkohol v odprtih posodah (za uživanje v trgovinah) sploh ni smel točiti, ampak so trgovci lahko prodajali alkoholne pijače samo v zaprtih posodah za uživanje izven trgovin.⁴³

Trošarina

Poleg taks, ki so jih plačevali trgovci z alkoholnimi pijačami, je le-te v novonastali jugoslovanski državi doletelo še plačevanje trošarin⁴⁴; od alkoholnih pijač so bili s to državno in oblastno/banovinsko davščino obdavčeni žganje, vino, liker ter rum in pivo.

Že leta 1919 je finančno ministrstvo vse zaloge špirta v trošarini podvrženih žganjarnah, prostih skladiščih in rafinerijah uvrstilo pod od-

⁴² Prav tam.

⁴³ Nova doba, 1928, št. 53.

⁴⁴ Trošarina = davek na porabo oz. davek na potrošnjo dobrin, namenjenih osebni porabi (tobak, alkohol, sol ipd.). Splošna trošarina se je kasneje preoblikovala v prometni davek.

Diehl Robert, Celje

Telefon int. št. 68.

Parna veležganjarna. Pristno žganje iz sadja. Medicinalni konjak, pristen vinski destilat iz ljutomerskih vin, slivovka, brinjevec, tropinovec, droženka, višnjevec, borovničar. Samo pristni destilati lastnega izdelka ter najfinejši likerji in rum. — Dampfbrennerei von Medicinal-Kognac, echtes Weindestilat aus Ljutommer-Weinen, Sliwowitz-, Wachholder-, Treber-, Geläger-, Weixel- u. Schwarzbeeren-Branntwein. Echte Obstdestillate eigener Erzeugung, feinste Liköre und Rum.

Asortiman parne veležganjarne v Celju. Vir: Podrobni seznam industrije, trgovine in obrti v Sloveniji (Dravska banovina) I. 1930/1931, Ljubljana 1930 (?).

dajno prepoved, z njimi je smela razpolagati le finančna uprava; to pomeni, da so ta podjetja smela oddajati špirit le na podlagi dovoljenja finančnega ministrstva. Vse pogodbe o nakupu, prodaji in dobavi špirta in iz njega izdelanih močnih žganih pijač, droženke, alkoholnih esenc in etra, ki so bile sklenjene pred izdano naredbo, pa še niso bile izvršene, so bile razveljavljene, ne da bi pogodbeni partnerji zanje lahko zahtevali odškodnino. Prestopki so se kaznovali z globo do 5.000 K ali z zaporom do 6 mesecev.⁴⁵

Leta 1920 so ponovno začeli govoriti o posrednih oz. konzumnih davkih (trošarini). Takrat so še po stari zakonodaji plačevali trošarino od vina ter od vinskega in sadnega mošta. Od prej so – dokler ne bi izvedli državnega monopola – obdržali tudi posebne davščine od žganih pijač, kontrolno pristojbino za denaturiranje⁴⁶ špirta ter davek na petrolej in vžigalice. Po starih zakonih, ki so veljali za Slovenijo, so kot trošarina tako prišli v poštne davke na sladkor, žganje, vino, pivo, meso, mineralno olje in še kaj, skupaj okrog 10 artiklov. Po drugi strani je bila trošarina v Srbiji urejena po zakonu iz leta 1909 in je zadevala 25 artiklov; kasneje so nekatere s srbskega seznama izločili, ostale pa uvedli po vsej državi. Finančna oblast je

namreč nadaljevala s pripravami za uvedbo trošarine. *Službene novine* so v št. 191 in 194 objavile *Pravilnik za izvrševanje odredb v državni trošarini*, v katerem so bila določila o plačevanju trošarine, o uredbi kontrole, o (javnih in privatnih) trošarinskih skladiščih, o izvozu trošarinskih predmetov, o prestopkih in kaznih, o sredstvu za denaturiranje špirta, navodilih o določanju jakosti očetne kisline ter o vrstah obrazcev za poslovanje trošarinskih uradov. Obenem se je določila enotna trošarina za celotno kraljevino in je znašala:⁴⁷

artikel	trošarina (v dinarjih)	za količino
sladkor	100	100 kg
kava	100	100 kg
kavni surogati	30	100 kg
riž	20	100 kg
jedično olje	20	100 l
pivo	2	1 hl stopnje ekstrakta
fino vino	300	100 l
liker	400	100 l
rum	300	100 l
sveče	20	100 kg
elektr. svetila (sijalice)	5 0,30	do 32 normalnih sveč; za vsako nad 32 normalnih sveč
plin	0,20	m ³
karbid	30	100 kg
alkohol	10	1 hl stopnje (če ni plačana monopolna taksa)
sadno žganje	5	1 hl stopnje
mineralne vode	0,20	1 l
pokalice	0,10	1 l
kvas	1	1 kg

Finančni minister je bil pooblaščen, da v Sloveniji, z izjemo Prekmurja, namesto dotedanjega davka na vino in mošt ter namesto deželnih doklad in samostojnih naklad uvede trošarino od vina, mošta, medice, sadjevca in buteljčnega vina.⁴⁸

Finančna kontrola je kasneje (leta 1925) preko gremija trgovcev opozarjala, da nekateri trgovci, posebno grosisti, ne opremljajo blaga, podvrženega trošarini, z vidnim znakom o plačani trošarini; tak znak je moralo imeti tudi blago, ki so ga grosisti razpečevali naprej detajlistom.⁴⁹

⁴⁵ Slovenski trgovski vestnik, 1919 št. 6, str. 49.

⁴⁶ Denaturirati = z dodajanjem primesi napraviti kako živilo za človeka neužitno.

⁴⁷ Narodnogospodarski vestnik, 1920, št. 17, str. 142.

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ Nova doba, 1925, št. 116.

Državni uslužbenci so se v Ljubljani, Mariboru in Celju oskrbovali v njim namenjenih nabavljalnih zadrugah – na fotografiji celjska prodajalna v Prešernovi ulici. Vir: Muzej novejšje zgodovine Celje.

Leta 1929 je stopil v veljavo nov zakon o državnih trošarinah, s katerim je bilo razširjeno plačevanje trošarine na vino in žganje na celo državo, pa tudi oblastne in občinske doklade in naklade na vino in druge pijače so se tedaj maksimirale.⁵⁰ Položaj se je za trgovce, ki letno niso prodali več kot 1.000 hl vina, s tem zakonom poslabšal v toliko, da niso dobili kreditirane trošarine, ampak so jo morali plačati že ob nakupu (150 din za hl). Spremembe pa so se nanašale tudi na posamezne trošarinske predmete:

- Pivo: do tedaj se je plačevala trošarina na količino (62 din za 100 l), odtlej pa se je plačevalo 5 din od vsake stopinje izvlečka po stodelnem saharometru.
- Vino: namesto dotedanjih 0,35 din za liter se je odtlej pobiralo 1 din za liter. Za vino se je štela vsaka pijača, narejena iz grozdja z največ 18 % alkohola; v primeru višje stopnje alkohola se je plačevala trošarina kot za špirit. Trošarina se je plačevala od kupca ob prehodu v promet in konzum, vendar pa je moral vinogradnik oz. trgovec, če je do-

bil trošarino kreditirano, prodajo prijaviti. Vino, ki ga je vinogradnik porabil za lastne potrebe, je bilo trošarine oproščeno. Če so z vinom trgovali ali kuhali žganje za prodajo, so morali svoj vinski pridelek prijaviti zaradi plačila trošarine. Tudi za izvoz vina se je morala plačevati premija.

- Žganje: trošarina na to vrsto alkohola je bila z novim zakonom razširjena na vso državo (dotlej so jo plačevali samo na območju nekdanje Avstro-Ogrske), pa še zvišali so jo: 18 din/hl za navadno in 23 din/hl za vinsko žganje (konjak, droženko). Žganje, skuhamo iz lastnega pridelka, je bilo oproščeno plačila trošarine.

Nov zakon o državnih trošarinah je uvedel tudi nove oblastne trošarine – hkrati z državno trošarino so državni organi pobirali še trošarino za oblasti (t. i. oblastni davki):

- od 100 litrov vina → 50 din,
- od 100 litrov piva → 30 din,
- od hektolitrske stopnje žganja → 5 din.

⁵⁰ Nova doba, 1929, št. 31.

Oglas ene največjih veletrgovin z vinom. Vir: Vodnik po Mariboru, Ljubljana 1932.

Pobrane vsote so se konec vsakega četrte-tja razdelile na vse oblasti, in sicer enakomerno, glede na število prebivalstva. Razen omenjenega pa so obstajale tudi občinske naklade in doklade: občine, ki so imele po zakonu pravico pobirati občinsko trošarino, so lahko od 1930. leta pobirale trošarino za iste predmete kakor oblasti in v isti višini; 50 % povešek (nad oblastno trošarino) je morala odobriti pristojna finančna direkcija, do 100 % povešek pa generalna direkcija davkov. Na »fina vina« za občinsko trošarino ni bilo omejitve, vendar pa je od teh dohodkov 30 % pripadlo oblasti.⁵¹

Zaradi nejasnosti glede oblastnih davkov je Zbornica TOI npr. sreskemu gremiju trgovcev v Celju pojasnila, da je oblastna skupščina mariborske oblasti decembra 1927 sklenila za delno kritje proračuna v letu 1928 pobirati:

- 100 % doklado k državni trošarini na žganje, rum in likerje;
- 100 % doklado k državni trošarini na pivo;
- 50 % doklado k državni trošarini na vino in
- 100 % doklado k državni trošarini na špirit.⁵²

Te doklade so se začele pobirati od januarja 1928 dalje; takrat so oddelki finančne kontrole morali popisati zaloge ukletenih pijač ter takoj začeti pobirati oblastno doklado.

⁵¹ Nova doba, 1929, št. 31.

⁵² Nova doba, 1928, št. 18.

Trošarine so nedvomno predstavljale veliko breme ne samo za potrošnike, ampak tudi za trgovce; tako ne preseneča, da so se za izenačitev in omiljenje banovinskih in občinskih trošarin vztrajno zavzemala različna trgovska združenja na svojih shodih in v resolucijah.⁵³

Tobak

Konec 19. stoletja je avstrijsko finančno ministrstvo izdalo več predpisov, ki so zadevali tobačne »zalagatelje« in trafikante ter urejali ustanavljanje novih in oddajanje že obstoječih tobačnih zalog in trafik. Prodaja tobaka in tobačnih proizvodov, ki so v Avstriji predstavljali monopol države – le-ta si je edino zase pridrževala pravico do njihovega izdelovanja in razpečevanja ter vsakega, ki bi posegel v to pridržano pravico, kaznovala po dohodarstveno kazenskem zakonu –, se je vršila izključno v državnih »prodajališčih«. Prodajalci v njih so bili v trgovsko-pravnem smislu komisijonarji države; prodajali so namreč v lastnem imenu in za provizijo za tuj (državni) račun. Takih »prodajališč« je bilo več vrst: velike prodaje oz. tobačne zaloge, male prodaje oz. trafike ter prodaje specialitet, poleg omenjenih treh najpomembnejših pa so obstajale še t. i. domače trafike ter železniške trafike. Razmerje omenjenih vrst prodajaln v odnosu do države je temeljilo na posebnih pogodbah, sklenjenih z državo; v tem razmerju torej niso veljali predpisi obrtnega reda, ampak so za vsako od zgoraj naštetih vrst veljali posebni predpisi. Ena glavnih razlik med tobačnimi zalogami ter trafikami je bila ta, da se je tobačna zalog oddajala izključno na osnovi javne konkurenčne obravnave, medtem ko so se trafike oddajale tako na podlagi konkurence kot tudi s koncesijami (konkurenčne in koncesijske trafike). V nekaterih primerih pa je bil dovoljen še en način oddaje: oddaja »pod roko« oz. »kratkim potom« – namreč brez daljšega pravnega postopka; taka oddaja je bila mogoča v posameznih primerih le pri malih koncesijskih trafikah in pri trafikah na železniških postajah.⁵⁴

⁵³ Tak shod trgovcev, obrtnikov in gostilničarjev je npr. oktobra 1936 v celjskem Narodnem domu organiziral mestni akcijski odbor. Prim. Nova doba, 1936, št. 41.

⁵⁴ Tobalne zaloge in trafike (spisal –n), Slovenski trgovski vestnik, 1906, št. 7, str. 80.

a) Tobačne zaloge⁵⁵

Take zaloge so dobivale tobak in tobačne proizvode naravnost iz državnih skladišč, same pa so prav tako predstavljale neke vrste skladišča, in sicer za trafike, saj je bila njihova naloga oskrba maloprodaj. Vsakemu »zalagatelju« tobaka so bili v ta namen podrejeni vsi trafikanti v določenem okrožju (založnem rajonu ali okolišu). »Zalagatelj« jih je bil zavezan zalagati, a tudi vsak trafikant njegovega okoliša se je smel obračati le na njega. Samo izjemoma – s tehtnimi razlogi, z dovoljenjem finančne uprave in če se je prizadeti »zalagatelj« s tem strinjal –, so se smeli preskrbovati iz kakšne druge zaloge.

Kadar so želeli oddati tobačno zalogo, je finančna oblast prve stopnje (pri nas finančno ravnateljstvo v Ljubljani) na oglasni deski ter v časopisu razpisala *konkurz*. V tem javnem razglasu je bil označen rok, do katerega je bilo potrebno vložiti ponudbe (*oferte*⁵⁶). Ponudnik (*oferent*) je moral v *oferti* poleg ostalih podatkov označiti hišo in lokal, kjer je nameraval izvrševati prodajo v primeru podelitve, navesti nadalje, kolikšno provizijo zahteva ter se zavezati, da ostane vsaj 6 mesecev vezan na ponudbo. Če pa ni zahteval nikakršne provizije, je moral navesti, koliko namerava plačati državi iz letnega dobička. Ponudnik je moral položiti tudi varščino (*vadij*) v višini polodstotnega prometnega zneska zadnjega leta; varščina je zapadla državi, če bi ponudnik odstopil od ponudbe pred potekom šestih mesecev. Ponudbi je bilo potrebno priložiti uradno pobotnico o položitvi varščine, spričevalo o polnoletnosti, potrdilo o avstrijskem državljanstvu, npravstveno spričevalo in načrt lokala. Po teh pogojih se na razpis kot ponudniki niso mogli odzvati npr. tisti v stečajnem postopku, javni dvorni in državni uslužbenci, tujci (tudi Ogrri), osebe, ki so bile v preiskovalnem postopku oz. so že bile kaznovane ipd. Zaloga se je podelila navadno tistemu, ki je ponudil najnižjo ceno. Po sklenitvi pogodbe je »zalagatelj« dobil licenco in bil upravičen do sledečih dohodkov:

- do dobička, ki ga je imel kot trafikant iz male prodaje (trafike), ki je bila obenem povezana z zalogo; »zalagatelj« je bil namreč v razmerju do trafikantov založnik, v razmerju do konzumentov pa tudi sam trafikant;

- do provizije od poštnih in kolkovnih vrednostnih znamk in listin (do 1,5 %);
- do (pavšalno odmerjene) založne provizije, ki jo je kot »zalagatelj« dobival od materiala, dobavljenega trafikantom.

b) Trafike ali male prodaje⁵⁷

V njih – mednje so spadale tudi s tobačnimi zalogami združene t. i. založne trafike – so prodajali vse vrste tobaka in tobačnih izdelkov, ki so bili navedeni v splošni tarifi po označenih tarifnih cenah. Tarifa je morala biti v vsaki trafiki nabita na vidnem mestu; v primeru, da bi kdo prodajal po višji ceni, bi izgubil licenco, ki je prav tako morala biti vidna. Trafikanti so imeli pravico do razlike v znesku med lastno kupno ceno in kupno ceno konzumentov, do provizije od vrednostnih znamk in listin (do 1,5 %), pri loterijskih kolekturah (t. j. prodajalnah srečk) pa tudi na provizijo od vlog igralcev. Od omenjenega dobička iz razlike kupnih cen pa so bili zavezani plačati državi to vračilo v polletnih (do 10 K letno), četrletnih (10–120 K letno) ali v mesečnih (nad 120 K letno) obrokih. Trafike so se – če so bile združene s tobačno zalogo ali z loterijsko kolekturo – vedno oddajale z *javno konkurenčno razpravo*, pri ostalih trafikah pa so se ozirali na kosmati dobiček iz prodaje tobačnih proizvodov v obdobju zadnjih 12 mesecev. Če je bil ta dobiček vsaj v višini:

- 2.400 K / na Dunaju,
- 1.800 K / v mestih nad 50.000 prebivalcev,
- 1.200 K / v krajih z 10.000 do 50.000 prebivalcev,
- 1.000 K / krajih od 2.000 do 10.000 prebivalcev,
- 800 K / v ostalih krajih,

so te trafike šteli med konkurenčne, trafike z nižjim dohodkom od omenjenega pa so sodile med koncesijske trafike.

Tudi pri konkurenčnih trafikah je glede ponudbe (*oferte*) veljalo enako kot pri zalogah, le *vadij* je bilo potrebno položiti v višini 10 % kosmatega dobička zadnjega leta. Na razpisu – tujci so smeli konkurirati le z dovoljenjem ministrstva – je bil običajno uspešen tisti, ki je ponudil najvišja dobičkovna vračila. Pri trafikah, ki so se podelile s koncesijami, ni bilo nobene *ofertne razprave* in

⁵⁵ Prav tam.

⁵⁶ *Oferta* = ponudba, predlog za sklenitev pogodbe.

⁵⁷ *Tobačne zaloge in trafike* (spisal –n), Slovenski trgovski vestnik, 1906, št. 7, str. 80–82.

država pri tej vrsti trafik ni terjala dobičkovnih vračil.

Pri koncesijskih trafikah so imele prednost *ubožne osebe*, in sicer po sledečem redu:

- V prvi razred so spadali dvorni in državni uslužbenci, ki so zaradi službe ostali nesposobni za službovanje ter so morali pustiti službo brez vsake ali brez nezadostne preskrbnine, zatem vdove ter polnoletni obojestransko osiroteli za delo nezmožni otroci teh uslužbencev; nadalje soproge dvornih in državnih uslužbencev, ki so za časa aktivnega službovanja postali umobolni; za temi pa vsi vojaški invalidi ter delavci državnih podjetij, ki so zaradi nesreče pri delu postali nesposobni za ustvarjanje dohodka, njihove vdove in za delo nezmožni obojestransko osiroteli otroci.
- V drugi razred so uvrstili upokojene dvorne in državne uslužbenke ter njihove vdove, ki so morale skrbeti za najmanj dva v zakonu z uslužbencem rojena otroka.
- V tretji razred so sodili dvorni in državni upokojenci, če niso bili že uvrščeni v prvi ali drugi razred ter njihove vdove; nadalje njihove obojestransko osirotele neomožene hčere in njihovi obojestransko osiroteli in za dohodek popolnoma nesposobni sinovi; in končno trafikantni pomočniki in pomočnice, če so dokazali vsaj dvajsetletno zadovoljivo in neprekinjeno službovanje v c. kr. tobačnih prodajališčih.
- Četrty razred pa so sestavljali za državo posebno zaslužni možje, njihove vdove ter sirote, za njimi pa vsi tisti, ki se zaradi neizpolnjevanja tega ali onega pogoja – izvzemši ubožnosti – niso mogli uvrstiti v prvi, drugi ali tretji razred – to pa le na osnovi posebne dovoljenja ministrstva.

Kdor je torej želel pridobiti koncesijsko trafiko, je moral pri finančni oblasti prve stopnje vložiti prošnjo za *predznambo* (t. j. pogojni vpis, ki obvelja, če se pozneje upraviči). Na podlagi prošnje ga je omenjena oblast uvrstila v ustrezni razred, hkrati pa tudi v predznamenben register, v katerem je prosilec dobil svojo (zaporedno) predznamenbno število. Predznamenba je veljala deset let, po preteku tega časa je bilo potrebno prošnjo ponoviti.

Monopolna zaloga tobaka. Vir: Führer durch Cilli und Umgebung, Celje 1912.

Vsako izpraznjeno mesto trafike so potem objavili z oglasom, v katerem so upravičence povabili, naj se v roku štirih tednov pisno ali ustno prijavijo. Trafika se je oddajala po razredih, in sicer tistemu, ki je imel največjo prednost v dotičnem razredu in najmanjšo številko v predznamenbenem registru.

c) Prodaja specialitet⁵⁸

Pri oddaji trafik s specialitetami (*špecijaliteta*) je v vsakem primeru odločalo ministrstvo; popolnoma asortirana specialitetna prodajališča je ministrstvo oddajalo sporazumno s finančnim ravnateljstvom ter c. kr. generalno direkcijo tobačne režije na Dunaju, nepopolnoma asortirana prodajališča pa finančno ravnateljstvo po odobritvi ministrstva.

Med koncesijske trafike so spadale tudi domače trafike. Gostilničarjem ali kavarnarjem se je namreč lahko podelila koncesija za prodajo tobačnih proizvodov sedečim gostom; prodaja je bila omejena na smotke ter cigarete in tobak v listih in zavitkih normalne tarife. Le izjemoma je ministrstvo podelilo tudi pravico do prodaje *špecialitetnih* cigar in cigaret.⁵⁹

Tudi pri oddaji železniških trafik, če so se podelile »pod roko«, je odločalo ministrstvo. V tem primeru je trafiko po kratkem postopku pre-

⁵⁸ Prav tam, str. 82.

⁵⁹ Prav tam.

vzela vdova, neomožena hči ali pa za dohodek nesposobni sin prejšnjega imetnika.⁶⁰

Imetnik tobačnega »prodajališča« je moral sam skrbeti za lokal in njegovo vzdrževanje; prodajo je moral voditi osebno, pomagali so mu lahko le družinski člani – pomočnike je moral prijaviti finančni oblasti prve stopnje. Strogo prepovedano je bilo tobačna »prodajališča« dajati neopravičeno v zakup (dosedanji imetnik bi npr. dal v zakup hišo in z njo tobačno »prodajališče« in novi imetnik, pravzaprav zakupnik, bi sedaj prodajal na ime prejšnjega imetnika). Tako ravnanje je bilo kaznivo po dohodarstveno-kazenskem zakonu kot neopravičena prodaja proizvodov državnega monopola. Kaznivo je bilo tudi, če bi trafikantje dali »domačim trafikantom« (npr. gostilničarju, plačilnemu v kavarni) provizijo, da bi si le-te s tem zagotovili kot stalne odjemalce; po predpisih je bilo potrebno namreč domačim trafikantom plačati konzumentne cene. Tudi prenos trafike (npr. pri selitvah, zidanju nove hiše, če bi se tak prenos izvedel iz enega lokala v drugega znotraj iste hiše) je bilo potrebno naznaniti in zaprositi za dovoljenje. »Zalagatelji« in trafikanti so bili podvrženi davčni (*dohodarstveni*) kontroli ter ustreznim davčnim predpisom. Eden od odlokov je tako določal, da se v mestih odtlej novih trafik ne bo smelo več ustanavljati brez dovoljenja ministrstva; zaloge je že dotlej ustanavljalo ter opuščalo le ministrstvo. Obstoj preštevilnih »prodajališč« je slabil gmotni uspeh posameznih trafikantov – torej »*malo število – a dobička obilo!*« je bil njihov moto. Tako naj bi za novo trafiko zaprosili le tam, kjer je bila v resnici potrebna, ne pa če je bila le v interesu posameznika.⁶¹

Pa pogledajmo še, kakšne so bile proizvodnja, prodaja in potrošnja tobaka, naprej v Avstro-Ogrski: v letu 1909 se je prodalo 393.677 q³ in sicer znotraj države 97 %, izvozili so ga le 3 %; največ se je prodalo cigaret in cigar, ostalih vrst tobaka pa manj: opazen je že bil trend zviševanja porabe cigaret, medtem ko je bila prodaja cigar in ostalih tobačnih vrst vedno manjša.⁶² V Jugoslaviji je Uprava državnih monopolov leta 1929 objavila podatke o prodaji tobačnih izdelkov za prvih devet mesecev: v vsej kraljevini se je prodalo 4,572.933 kg reza-

nega tobaka, 2.941,265.394 cigaret in 30,648.569 cigar. Od vseh pokrajin so največ tobaka pokadili v Srbiji, zatem v Hrvaški, na tretjem mestu pa je bila Slovenija.⁶³ Tobačni pridelek v Jugoslaviji so v letu 1935 cenili na 11 milijonov kg; največji je bil v južni Srbiji, sledile so Hercegovina, Črna gora in Dalmacija, nato Vojvodina in slednjič severna Srbija.⁶⁴ Leta 1937 je Jugoslavija izvozila 3632 ton tobaka, v Nemčijo 239 ton, ostalo pa v Češkoslovaško.⁶⁵ Pridelovalni areal tobaka je državna monopolna uprava tik pred drugo svetovno vojno močno zmanjšala; izvoz tobaka se je zaradi vojne znatno zmanjšal, velike pa so bile še tudi zaloge.⁶⁶

Uprava državnih monopolov v Beogradu je maja 1920 določila nove cene za tobačne izdelke:⁶⁷

tobak	najfinejši turški	1 kg	720 K
	najfinejši hercegovski	"	480 K
	fini turški	"	360 K
	fini hercegovski	"	260 K
	srednjefini turški	"	160 K
	najfinejši ogrski	"	100 K
	srednjefini ogrski	"	80 K
	domači tobak	"	40 K
cigarete	egiptske	100 kom.	80 K
	princeze	"	68 K
	dame	"	42 K
	športke	"	32 K
	ogrske	"	16 K
smotke	regalitke	100 kom.	480 K
	trabuke	"	400 K
	britanike	"	400 K
	operas	"	360 K
	kuba	"	240 K
	portorike	"	200 K
	viržinke	"	280 K
	brazilke	"	160 K
	viržinioze	"	120 K
	namešane inozemske	"	80 K
	kratke domače	"	60 K
tobak za žvečenje	šibike	100 kom.	200 K
	klobase	1 kg	40 K

⁶³ Trgovski tovariš, 1929, št. 11.

⁶⁴ Trgovski tovariš, 1935, št. 12.

⁶⁵ Trgovski tovariš, 1938, št. 1-2.

⁶⁶ Trgovski tovariš, 1941, št. 1-2.

⁶⁷ Nova doba, 1920, št. 72.

⁶⁰ Prav tam.

⁶¹ Prav tam.

⁶² Slovenski trgovski vestnik, 1911 št. 2, str. 24.

Trafikantom se je od konzumentskih (potrošniških) cen računala samo 6 % prodajna *opravnina* (provizija); nasprotno pa so kot odškodnino za znižano stalno provizijo ustavili plačevanje vseh trafikantom predpisanih prodajnih dobičkov.

Redkokje se je tok gospodarske krize tako natančno odražal kot pri potrošnji tobaka. Koliko tobaka se je pokadilo v obliki različnih tobačnih izdelkov in kako se je gibala potrošnja teh izdelkov z ozirom na različen gospodarski položaj, kažejo tile podatki:⁶⁸

	Luksuzne cigarete (Karadjordje, Jadran, Kosovo, Strumica, Šumadija, Minjon)	Cigarete srednje kvalitete (Vardar, Drina, Neretva, Morava)	Cigarete slabše kvalitete (Zeta, Sava)	Skupaj
1923	65.009.300	521.836.048	1.000.305.735	1.587.151.083
1926	18.404.687	826.317.847	2.290.988.808	3.135.711.342
1929			3.327.304.914	
1932	3.919.664	333.501.599	4.656.796.460	4.994.217.723

Bolj ko je padala kupna moč, tem večja, naravnost ogromna, je postajala potrošnja slabših vrst cigaret. Leta 1923 so bile gospodarske razmere še normalne, 1926 se je začela stagnacija, leta 1929 začetek krize, 1932 pa je državo že zajela globoka gospodarska kriza. Kljub vsemu pa se je poraba cigaret v celoti gledano vendarle zvišala. Omeniti pa velja, da kadilci cigar take krize niso občutili.⁶⁹

Monopol

Že v Avstro-Ogrski je bila za potrebe izvajanja tobačnega monopola ustanovljena posebna direkcija, ki je v glavnih mestih pokrajin regulirala pridelavo, predelavo ter prodajo tobaka in tobačnih izdelkov.⁷⁰ Državni tobačni monopol so regulirali zakoni iz let 1890, 1900, 1902 in 1904.

Po prvi svetovni vojni je bila z novo državo ustanovljena Uprava državnih monopolov v Beogradu – tudi tobačni monopol Kraljevine SHS je bil urejen strogo hierarhično.⁷¹

Reklamna tabla prodajalne tobaka iz obdobja med svetovnima vojnama.
Vir: Muzej novejša zgodovine Celje.

Uprava državnih monopolov je skrbela za produkcijo monopolnih predmetov; pri tem so imeli v mislih zlasti tobak, saj so računali z izvozom le-tega. Uprava je vodila posebno knjigovodstvo o dohodkih in stroških monopolov; s temi dohodki je razpolagal finančni minister. Monopolna uprava je imela tudi pravico, da odkupi vse proizvode tovarn s plačilom cen, enakih proizvodni ceni (ugotovljeni po tovarniških knjigah), povečanih za 10 % celotnega, v podjetje vloženega kapitala. Odločitve o tem je sprejemal finančni minister. Uprava državnih monopolov je izdajala tudi dovoljenja za izvoz monopolnih proizvodov, celotno monopolsko osebje v državi je bilo na razpolago Upravi, da jih namešča po potrebi. Upravni odbor je imel pravico, da določa cene vsem monopolnim predmetom sorazmerno

⁶⁸ *Trgovski tovariš, 1933, št. 12.*

⁶⁹ *Prav tam.*

⁷⁰ *Tatjana Čepič, Ljubljanska tobačna tovarna skozi čas, Opojnost tobaka, Ljubljana 1991, str. 18.*

⁷¹ *Prav tam.*

takratnim tržnim cenam surovin in ostalih potrebščin brez ozira na obstoječe določbe v monopolnih zakonih.⁷²

Iz poročila uprave državnih monopolov je razvidno, da je država imela monopol na petrolej, cigaretni papir, vžigalice, sol, tobak ter saharin. Za izdelavo cigaretnega papirja je bila v državi le ena tovarna, in sicer na Sušaku, medtem ko je za izdelavo vžigalic bilo 5 tovarn. Le-te so bile v Jugoslaviji dražje kot v drugih državah, zato je bila tudi njihova poraba manjša. Na manjšo prodajo so vplivali tudi bencinski vžigalniki, za katere je bila taksa minimalna. Tobačnih tovarn je bilo v Jugoslaviji šest, dve tovarni za cigare, 46 predelovalnic tobaka ter ena delavnica za izdelovanje lesenih zabojev. Uradnikov in slug je bilo 1426. Velike težave je povzročalo pomanjkanje skladišč, težave pa so bile tudi s prodajo v inozemstvo, kljub temu pa so monopolni dohodki naraščali.⁷³ Po statističnih podatkih Uprave državnih monopolov so znašali:⁷⁴

Monopolni dohodki	1927 (v din)	1929 (v din)
od tobaka	1.313.150.318	1.702.319.774
od soli	209.418.318	229.468.539
od petroleja	103.831.107	157.698.373
od vžigalic	110.962.748	136.761.039
od cigaretnega papirja	116.945.414	142.941.554
razni dohodki	4.426.434	8.743.771

Če sklenemo: Država se je že zgodaj zavedla, da lahko relativno enostavno napolni svoj erar z uvajanjem različnih pristojbin in taks na promet z alkoholom in tobakom. S temi ukrepi sta oba artikla dobila za državo fiskalni, dohodninski pomen, ki se je obdržal vse do danes.

Viri

Gradivo za statistiko trgovine, obrta in industrije v Sloveniji (ur. Fran Windischer), izdala Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, Ljubljana 1929.
Narodnogospodarski vestnik, glasilo Slovenskega trgovskega društva »Merkur« in Zveze

industrijcev na slovenskem ozemlju, dalje Slovenskega trgovskega društva v Celju in Slovenskega trgovskega in obrtnega društva v Mariboru, Ljubljana 1919–1920.

Nova doba, Celje 1919–1936.

Obrtni red z dne 20. 12. 1859, v: Aleksander Žižek, Zbirka obrtnih listin, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 1995.

Obrtni red, v: Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane, št. 199, 16. 8. 1907.

Postava od 15. marcija 1883, s katero se obrtni red izpreminja in dopolnjuje, v: Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane, št. 39, 29. 3. 1883.

Postava od 21. junija 1880 o delanji in prodajanji vinu podobnih pijač, v: Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane, št. 120, 30. 9. 1880.

Postava od 23. junija 1881 o trgovini z žganimi in opojnimi pijačami in o istih točenji ter na malo prodajanji, v: Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane, št. 62, 30. 6. 1881.

Postava od 23. junija 1881, o trgovini z žganimi in opojnimi pijačami in o istih točenji ter na malo prodajanji, v: Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane, št. 62, 30. 6. 1881.

Slovenski trgovski vestnik, glasilo Slovenskega trgovskega društva »Merkur«, Slovenskega trgovskega društva v Celju in Slovenskega trgovskega in obrtnega društva v Mariboru, Ljubljana 1906–1919.

Trgovski tovariš, glasilo Slovenskega trgovskega društva »Merkur« v Ljubljani, Slovenskega trgovskega društva v Celju in Slovenskega trgovskega društva v Mariboru, Ljubljana 1925–1941.

Ukaz ministrstev za trgovino in notranje stvari z dne 30. marca 1899 o uredbi trgovine s pivom v steklenicah, v: Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane, št. 64, 8. 4. 1899.

Zakon o obrtih, v: Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, letnik II, št. 76, Ljubljana 2. 12. 1931.

Zakon z dne 12. aprila 1907 o prometu z vinom, vinskim moštom in vinsko drozgo, v: Državni zakonik za kraljevine in dežele v

⁷² Monopoli v naši državi, Narodnogospodarski vestnik, 1920, št. 17, str. 143.

⁷³ Državni monopoli, Trgovski tovariš, 1927, št. 1, str. 17–18.

⁷⁴ Trgovski tovariš, 1928, št. 3.

državnem zboru zastopane, št. 210, 31. 8. 1907.

Zgodovinski arhiv Celje 24, Mestna občina Celje (1850–1941).

Literatura

Tatjana Čepič, *Ljubljanska tobačna tovarna skozi čas*, Opojnost tobaka, Ljubljana 1991.

Miloš Mikeln, *Mesto ob reki. Zgodbe mladih let iz knežjega mesta Celja*, Mohorjeva družba, Celje 2008.

Miloš Mikeln, *Veliki voz*. Knjižna zadruga, Ljubljana 1995.

Zusammenfassung

„LEBENSMITTEL, LIKÖR, HIMBEERSAFT, BRANNTWEIN: EN GROS & EN DETAIL“

Der Handel mit Alkohol und Tabak vor dem Zweiten Weltkrieg

Bereits die Handelsordnung aus dem Jahr 1859 stufte den Handel, auch mit Alkohol, als freies Gewerbe ein, den Ausschank von Spirituosen hingegen als konzessioniertes Gewerbe. Mit der Ergänzung der Handelsordnung 1883 wurden für den Handel mit Alkohol Konzessionen vorgesehen. Durch das Handelsgesetz 1931 wurde für handeltreibende Gewerbe auch noch ein Nachweis über die Ausbildung bzw. Befähigung verlangt. Ansonsten wurden in dieser Zeitspanne die Vorschriften über die Erfordernisse für den Handel mit alkoholischen Getränken recht häufig verändert; es ging um geschlossene oder offene Flaschen und um den Groß- bzw. Einzelhandel.

In der Zwischenkriegszeit waren in Slowenien sowohl am Land als auch in der Stadt Gemischtwarengeschäfte am stärksten verbreitet. In diesen Geschäften wurden – neben anderen Artikeln – auch alkoholische Getränke verkauft, die so manchen heutigen Konsumenten zufriedenstellen würden: Weine, Likör, Brandy, Cognac, Rum, Slibowitz, Wacholderschnaps, Tresterschnaps, Schlempe, Weichsellikör, Heidelbeerschnaps, Branntwein, Bier. Alkoholische Getränke wurden

im Einzelhandel, in Kiosken, Krämerläden und Kommissionsgeschäften verkauft. Der Umfang des Weinhandels – mehrheitlich handelte es sich um den Groß- und Einzelhandel oder nur um den Großhandel – betrug rund 6 %. Neben Taxen hatten die Alkohohländler im neuen jugoslawischen Staat auch Verbrauchssteuern abzuführen, was folgendermaßen mit Staats- und Bezirks- bzw. Bauschaftssteuern besteuerte alkoholische Getränke betraf: Branntwein, Wein, Likör, Rum und Bier.

Der Verkauf von Tabak und Tabakwaren war in Österreich-Ungarn ein staatliches Monopol, folglich war die Abgabe von Tabakwaren und Trafiken zur Pacht genau reglementiert. Auch in Jugoslawien waren Tabakproduktion und -handel Monopol des Staates, für den der Tabak außerdem einen wichtigen Exportartikel darstellte. Interessanterweise äußerten sich Wirtschaftskrisen auch im Konsum von Tabakwaren: In einer Krise sank der Konsum von Luxusprodukten und Produkten mittlerer Qualität drastisch, während der Konsum von Zigaretten von geringerer Qualität stark zunahm. Insgesamt wuchs in Krisenzeiten der Konsum von Zigaretten merkbar.

Schlagwörter: Handel, Handelsgeschichte, 20. Jahrhundert, alkoholische Getränke, Verbrauchssteuer, Tabak, Monopol